मी 'पूर्णिमा बॅनर्जी' बोलतेय!

मी पूर्णिमा बॅनर्जी.

कदाचित माझ्याबद्दल फार तपशील तुम्हाला सापडणार नाहीत... पण माझा विश्वास, माझी भूमिका आणि माझा आवाज – तो संविधानाच्या पानांमध्ये नोंदलेला आहे.

माझा जन्म १९११ साली झाला. माझी बहीण म्हणजे १९४२ च्या आंदोलनात तिरंगा फडकावणारी निर्भीड क्रांतिकारी अरुणा असफ अली. आमच्या घरात विचारांची, सुधारणांची परंपरा होती. माझ्या नावाची सूचनाही स्वतः रवींद्रनाथ टागोर यांनी केली – "पूर्णिमा"... म्हणजे पूर्ण चंद्र. कदाचित म्हणूनच मला प्रकाश पसरवण्याची ओढ होती.

लहानपणापासून मी पाहत होते – समाज बदलायला हवा. स्त्रियांना पडद्याआड ठेवणारी, अन्याय मान्य करणारी व्यवस्था मला मान्य नव्हती. स्वातंत्र्य चळवळीत मी उडी घेतली. तुरुंगवास भोगला. माझी तब्येत नाजूक होती, क्षयाने त्रस्त होते... पण देशाच्या कामापुढे शरीराची तक्रार मला लहान वाटायची.

अलाहाबादच्या आनंद भवनमध्ये माझा सतत वावर असे. जवाहरलाल नेहरू मला प्रेमाने "नोरा" म्हणत. त्या ग्रीक शब्दाचा अर्थ – प्रकाश. पण मला माहिती होतं, प्रकाश फक्त नावात नसतो; तो कृतीत असतो.

१९४६ साली मी संविधानसभेवर निवडून गेले. तेव्हा माझं वय अवघं ३५ वर्षं होतं. सभागृहात मी अनेक महत्त्वाच्या मुद्द्यांवर बोलले – उद्देशिका, प्रतिबंधात्मक अटक, संपत्तीचा अधिकार, राज्यसभेची पात्रता... पण मला विशेष प्रिय होता एक मुद्दा – धर्मनिरपेक्षता.

मी स्पष्ट सांगितलं – भारताची धर्मनिरपेक्षता म्हणजे धर्म नाकारणं नाही. तर सर्व धर्मांचा सन्मान करणं. सरकारचा मात्र स्वतःचा धर्म नसावा. शिक्षणसंस्थांमध्ये धार्मिक शिक्षण असेल तर ते तुलनात्मक असावं – विद्यार्थ्यांच्या मनाची कक्षा रुंदावणारं, सांप्रदायिकतेला खतपाणी घालणारं नव्हे.

फाळणीच्या जखमा अजून ताज्या होत्या. द्वेष, अविश्वास, भीती हवेत भरलेली होती. अशा वेळी

मला वाटत होतं – आपल्या शिक्षणातून, आपल्या संविधानातून आपण नवा नागरिक घडवला पाहिजे. आरोग्यदायी, व्यापक विचारांचा.

संविधानसभेत १५ महिला होत्या. काही कारणांनी चार जागा रिक्त झाल्या. मी सुचवलं – त्या जागांवर महिलांचीच निवड करा. कारण प्रतिनिधित्व हे केवळ संख्या नसतं; तो दृष्टिकोन असतो. दुर्दैवाने माझी सूचना मान्य झाली नाही. पण मी आवाज उठवला – हेच माझं कर्तव्य होतं.

आणि मग आला तो ऐतिहासिक दिवस – २४ जानेवारी १९५०. “जन गण मन” अधिकृत राष्ट्रगीत म्हणून स्वीकारलं गेलं. सभागृहात राष्ट्रगीत म्हणणाऱ्या संचाचं नेतृत्व मी केलं. त्या क्षणी मला जाणवलं – आपल्या संघर्षाचं सार त्या स्वरांत आहे.

लोक मला विचारतात – संविधान आपल्याला काय देतं? माझं उत्तर साधं आहे – **“संविधान आपल्याला सामाजिक रचना बदलण्याची साधनं देतं. ते आपल्याला केवळ अधिकार देत नाही; ते जबाबदारीही देतं.”**

माझं आयुष्य मोठं नव्हतं. १९५१ साली, वयाच्या केवळ ४० व्या वर्षी मी जगाचा निरोप घेतला. पण मला खात्री आहे – आयुष्याची लांबी महत्त्वाची नसते, त्याची दिशा महत्त्वाची असते.

जर तुम्ही आज संविधान हातात घेतलं, आणि विचार केला – “समाजात जे अन्यायकारक आहे, ते मी बदलणार” – तर समजा, माझं काम पुढे चालू आहे. तोच माझ्यासाठी खरा प्रकाश.